

شہادت خان لکھیرا: پنجاب دا ہک نشا بھر پاتر

ڈاکٹر سعید مہٹا ☆

Abstract:

Shahadat Khan Lakhera was an eminent figure of the seventeenth century Punjab. Significant data about him is available in the Folk Literature. It is a distinction of Folk Literature that only those names survive in it which are closest to the hearts of the people. Lakhera is the representative of the seventeenth century cultural and moral values of the Punjab. He was the model of the great Punabi values, like resisting the cruel, challenging cruelty, acknowledging the valour of the enemy, not being rude to anyone and confronting the mightiest ruler in the defence of someone who has been promised protection. The writer has called him very rich in these sublime moral values which show life at its zenith. Such are the times when great personalities are born. The thesis opens with the introduction of this very important character on a high note.

ہر جی اپنے ویب دا جم پل ہوندا ہے۔ اوہدے جیون اُتے ویب دے گھنے
پر چھاویں ہوندے ہن۔ ویب دے پکے پیریں کھلوون کچھے صدیاں دا پینڈا ہوندا ہے۔ تے
اوہدے مگروں اوہ چنگ مند دے پیمانے بناوندا ہے۔ نرا ایس چنگ مند دے کندے

اُتے تلکن نال تاں ہک ریتل پاتر بندا ہے، جیہڑا ریتاں تُوں انھے واہ جھہا پائی رکھدا ہے۔ سُچا پاتر اوہ ہوندا ہے، جیہڑا اپنے وسیب وچ ڈُبیا ہوندا ہے تے وت لوکائی دیاں منگاں اُتے پورا لہندا ہے۔ اوہ اپنے وسیبی ہنڈھپے وچوں کجھ سٹے کڈھدا ہے جیس پاروں اوہدی نوکلکتا حمدی ہے۔ وت ایہہ سچا (ماڈل) کئی پیڑھیاں کان نمونے دا کم دیندا ہے۔ اصل وچ ایہہ جیون دیاں سد یویاں قدراں ای ہوندیاں ہن، جیہناں دی چون اوہنوں امر کریندی ہے۔

ستارہویں صدی دا پنجاب اپنی وسیبی امیری پکھوں بہوں گن وندا ہے کہ ایہدے وچ عاشق تے وریام، شاعر تے سوجھوان سبھے اپنا رنگ جمائی بیٹھے ہن۔ ایس ڈھانی دا پک اگوان شہادت خان لکھیرا وی ہے۔ لکھیرے تُوں پچھلیاں صدیاں دے لوک ادب نے رنج سنکاریا ہے، پر اجوکیاں پیڑھیاں کان تاں اُکا ای اوپرا ہے۔ لوک ادب وچ کمالیے دے جیس کھرل تُوں شہادت خان آکھیا گیا ہے۔ اورنگ زیب دے ایس سمکالی پاتر بارے انگریزی اُردو لکھتاں وچ سعادت یار خان دے نال ویرا ملدا ہے۔ ”دی پنجاب چیفس“ موجب سولھویں صدی وچ کمالیہ وساں والے کمال خان کھرل دی چوتھی پیڑھی سعادت یار خان دا نال آندا ہے۔ (۱) ”گزنیر آف دی چناب کالونی“ وچ لکھیا ہے۔

"The lakhera clan was never numerically strong but it attained a certain amount of importance in the reign of Alamgir, when Saadat Yar Khan, the chief of Kamalia, obtained a jagir from the Delhi Emperor." (2)

پروفیسر قاضی فضل حق ہورراں چنابی دے قصہ ”ہیر وراںجھا“ دی پڑچول سے کمالیے دے اودو کے رئیس خان بہادر سعادت علی خان ہورراں تُوں چٹھی لکھی تاں اوہناں ولدا دتا: ”سعادت یار خان بھی اپنے باپ کی طرح جامع دو صفت رئیس و فاضل تھا۔ اور اسکی علمی قابلیت اور سخاوت کے بے شمار افسانے زبان زد خلایق ہیں۔ کثرت سخاوت کی وجہ سے وہ ”سخی“ کے لقب سے ملقب ہے۔ نہایت وجیہ اور تن آور تھا۔ مشہور ہے کہ ایک

دفعہ بادشاہ نے خلعت دینا چاہا۔ دو تین خلعت منگائے مگر کوئی اُس کے قد پر پورا نہ اُترا۔
اُس وقت اُس نے حافظ کا یہ شعر پڑھا:

ہرچہ ہست از قیامت ناساز و بی اندام ماست
ورنہ تشریف تو بر بالای کس کوتاہ نیست“

(۳)

اُتلے وچاراں توں سچ سبھا سٹا نکدا ہے کہ عالمگیری سے دا پاتر سعادت یار خان
لوک بولی وچ شہادت خان دے نال مشہور ہويا۔

ہک لوک کہانی وچ دسیا گیا ہے کہ شہادت خان راوی تے چھاں دے راٹھاں
وچوں وڈا کبھڑا ہے، دا نزوار کرنا چا ہوندا ہے۔ کوئی اچھا موقع نہیں بندا کہ اوہ نکھیرا کر
سکے۔ اوڑک اوہ راوی چھاں دے راٹھاں سردار شاہ شہابیل، مراد ولاراء، واہند آسی تے
نارنگ ساہی ٹوں وزیراں تے چونویں فوج سنے دریا وچ بیڑی تے سیر کراوندا ہے۔ اوہ
دریا دی آدمی وچ مہانے ٹوں بیڑی بوڑن دا حکم دیندا ہے تاں شاہ شہابیل تلوار لے کے
اوپدے سر اُتے گجدا ہے۔ کہانی کار دے لفظاں وچ:

”ارے مہانا! مینوں بچپن توں بڑا شوق ہے۔ میں بیڑی بڈدی نہیں ڈھٹی۔ کس
طرح غرق ہوندى ہے۔ چپا پھیر تے بیڑی غرق کر دے۔ موڈھی ہو جاوے۔“ ترائے
راٹھ کول پٹھن۔ وزیر، مشیر، سردار صاحب اگے پٹھن۔ بیڑی پار جاندی پئی ہے۔ تریکی
ویری نواب صاحب آہدن: میں تینوں بحیثیت نواب دے حکم کرناں۔ اوہ بلا را شاہ شہابیل
دے کناں تے جا پیا۔ اوٹھوں پٹھیاں جوں ماریا نا دھرک نواب شہادت خان دے سر
اُتے شاہ شہابیل آن تھیا۔ تلوار میان چوں باہر ہے۔ سردار صاحب بلایا۔ ”ارے مہانا!“ ”عالی
جاہ!“ ایس بیڑے ٹوں حکم اللہ دے نال کدھی نال چاں لا“ (۴)

شہادت خان لوکائی ٹوں ایہو دسنا چا ہوندا ہے کہ جیہڑا ظالم دے ظلم ٹوں ڈکدا ہے، اوہی وڈا ہے۔ ایہی پنجاب دی صدیاں بدھی ریت ہے۔ ایس ریت انیاں ٹوں ٹھلھن والیاں ٹوں ای وڈپ دتا ہے۔

نورے چدھرڑ دا پوسلیما کسے لڑائی وچ شہادت خان لکھیرے دی تلوار نال پھڑ ہوندا ہے۔ نورا چھھاں توں ہکلا مکلا کمالیے شہادت خان دے ڈیرے اُتے جا بھجدا ہے۔ نورا اوہنوں لکھیریندا ہے تاں شہادت خان لکھیرا اوہدے اگے سر نیواں کر دیندا ہے۔

”آکھیا ہے شہادت خان، ”پچو بھل کے ٹونہہ آیا۔ تلوار واقعی میں ہی ماری ہائی چودھری سلیم ٹوں۔ امر ربی انجیں ہائی۔ میری تلوار نال اوس مرنا ہائی لیکن بندہ کجاک ہائی۔ مر گیا۔ ٹوں آ گیا ہیں۔“ اوس سر نوایا، ”لے جا سر میرا۔ لاہ لا۔“ جیس ایلے سر نوایا شہادت خان۔ ”بس چا چا ویرمک گیا ہے۔ میں گھر پیا جانا ہاں۔“ (۵)

نورا چھھاں دا راٹھ ہے تے شہادت خان کمالیے دا نواب۔ شہادت خان دی کچھریوں نورے دا جیوندیاں پرتنا محال ہے۔ نورا بھادویں اوہدا ویری ہے پر شہادت خان اوہدی بہادری ٹوں سلا ہوندا ہے۔ انج بہادر بھادویں دشمن دی ہووے، پر اوہدے گن ٹوں وڈیاونا بار دیاں قدراں دا حصہ ہے۔ شہادت خان اپنے ایس عمل نال جتھے دشمن ٹوں جن بنا لیندا ہے اوتھے آون والیاں نسلاں کان جیوندی جاگدی مثال چھڈ دیندا ہے۔

چدھرڑاں دی آپسی زمین دی ونڈ دا جھیرا مغل نواب دی کچھری وچ جھیرا دیندا ہے۔ نورے دا چاچا سلطان سفارش کان شہادت خان کول جاوندے ہے۔ شہادت خان آکھدا ہے۔

”اوہ وی ترا ہے گھر تساں جیسے امید آ لے ہین۔ میتھوں بے حیائی تے بے ملاحظی

نہیں ہوندی۔“ سلطان پُچ کر گیا۔ سیت ہک ہوئی تاں شہادت خان آکھیا، ”سلطان مونہہ بھیڑا نہ کر جیہڑا تاں سلیمے کا مطلب ہے خط انج پورا ہو ویسی۔“ (۶)

کسے دھردی بد لحاظی نہ کرنی تے جن دا کم انج کرنا دُوئے کن ٹوں پتہ وی نہ لگے۔ ایہہ اوہ قدراں ہن جیہناں ٹوں پنجاب دے ساؤ سجاواں ہمیش وڈیا یا ہے۔ دُو جے بنے ہو چھاپن ہوندا ہے جیہڑے جن دی اوکھے ویلے دھڑ کر کے پے ڈھول مریندے ہن۔ انج دے جی کدی لوکائی دے من وچ تھاں نہیں بنا سکدے۔

دُنیا دے اقداری نظاماں وچ پناہ دیون ٹوں ہمیش سراہیا گیا ہے۔ جے کسے پناہی دے ویری گمڑے ہن تے تاں انج پناہ دے کے پرایا ویر اپنے گل گھتن والی گل ہوندی ہے۔ اساڈے وسیب پرائی اگ وچ دھکھن دے ایس عمل ٹوں چنگیاں جانا ہے۔ پنجاب دی ویسی تاریخ وی انج دے بھلیاں نال بھری پئی ہے۔ دارا شکوہ تے اورنگ زیب دی تحت نشینی دی جنگ وچ دارا شکوہ ٹوں بھاج آوندی ہے۔ اوہ جان بچاون دی خاطر شہادت خان کول کمالیے پناہ لیندا ہے۔ شہادت خان دیکھ رہیا ہے کہ اورنگ زیب ہُن ہند دا بادشاہ ہے تے دارا شکوہ ٹوں پناہ دیونی بادشاہ نال نکر لین والی گل ہے۔ لوک کہانی موجب شہادت خان ٹوں گرفتار کر کے اورنگ زیب دے دربار وچ پیش کیتا جاندا ہے:

”کیوں لکھیریا تیرے کول گیا دارا؟“ اکھے، ”گیا۔“ اوس کیہ آکھیا، ”اوس آکھیا، میں سائل ہو کے آیا ہاں۔ بھکھیا سنگنا ہاں اپنی جان دا بے پیش چاں کریں تاں انعام لے لے۔ تے رب داناں منیں تاں مینوں بہا لے۔“ ”توہیں کیہ آکھیا؟“ میں آکھیا، میرے واسطے توں انجیں ہیں جیویں تحت تے بیٹھا ہو یا ہیں۔ بادشاہ نال میں مقابلہ نہیں کر سکدا پر لکھیری دے جمے ہوئے تیری لت پٹھ نہ کوہائیں تاں مینوں لکھیرے دا خون

نہ آکھیں۔“ ایہہ سگوس لفظ آگے دربار وچ دارا سنا چکا ہا۔ بادشاہ آکھیا، ایہہ کوڑ کیوں مریوئی۔ توہیں کوئی انج کرنا ہا جے میں دھا کے آواں ہا؟ اوس آکھیا، شہنشاہ سلامت! توہیں ہر بندہ حرامدا کجھیا ہو یا ہے۔ ایس پنے بلوچ روک۔ ایس توں نہ جوں بھار چیندا تاں اگانہہ تاں جاون دیندا۔ کدی مہمان وی کسے حلای پھدھ کے پیش کیتن۔“ (۷)

پنجابی لوک کہانی موجب دارا نس کے قندھار اپڑنا چاہوندا ہے۔ اوہ بلوچستان دے پنے بلوچ جیون خان کول جاوندا ہے تاں جو اوہنوں قندھار اپڑائے۔ دارے دی قندھار اپڑن دی سک دا ہنگارا تاں تاریخاں وی بھر دیاں ہن، پر دارے نوں دھو کھے نال گرفتار کراون والا ملک جیون خان پٹھان سی۔ برنیئر دے لفظاں وچ:

"While Dara's mind was in this state of perplexity and indecision, it occurred to him that he was at no considerable distance from Gion Khan, a Patan of some power and note, whose life he had been twice the means of preserving, when condemned by Chah-Jehan to be thrown under the elephant's feet, as a punishment for various acts of rebellion." (8)

برنیئر دا وچار ٹھیک جا پیدا ہے کہ قندھار پٹھاناں دی جوجہ دے لاگے ہے تے ایس گل دا ہنگارا تاریخاں وی بھر دیاں ہن کہ جیون خان پٹھان ای دارے نوں وساہ کے اورنگ زیب نوں خبرایا ہا۔ لوک کہانی وچ آون والے انج دے بھلیکھیاں نوں نہ تارے تاں ایس وچوں ایہو درس ملدا ہے کہ ہمتالاں دے مقابلے تے پناہ دیونی جیون دی وڈی قدر ہے۔

اصل وچ انگریزی راج توں پہلاں دا پنجاب، علم، تاریخ، ادب، کول کلا، وسیبی امیری تے جیون دے دو جے کھیتراں کھوں اونا ناہی۔ اوووں پنجابی وسیب اپنے پیراں

تے کھلوتا ہا، جیہدے سٹے وچ ایہدا اپنا اقداری نظام جمیا۔ ایہدے جیون دیاں قدراں وڈے توں وڈے اخلاقی نظاماں دے ساویں لہندیاں ہن۔ اودو کے جیون وچ کئے ای شہادت خان ہائے جیہناں دے سچے جیون توں لوکائی ماندی ہا۔ لوک ادب وی شہادت خان ورگے پاتراں توں ای ماندا دیندا ہے، جیہڑے بندیائی دا کچھ پورے ہن۔ انج لوک پریت اجیہے پاتراں توں سد یوی حیاتی بخشدی ہے۔

حوالے

1. Sir Lepel H.Griffin, The Punjab Chiefs, ed. Colonel Charles Francis Massy, Rev. ed 1st, W.L.Conran, H.D.Craick, Rev.ed 2nd (Lahore: Sang-e-Meel,2004) 229.
2. Punjab Government, Gazetteer of the Chenab Colony, (Lahore: Civil And Military Gazette, 1905)16.
- 3۔ پروفیسر قاضی فضل حق مرحوم۔ ”عشقیہ پنجاب یا قصہ ہیر و ماہی“ پنجابی قصے فارسی زمان میں جلد اول۔ مرتب۔ داکٹر محمد باقر (لاہور: پنجابی ادبی اکیڈمی، 1957ء) 119۔
- 4۔ پروفیسر سعید بھٹا، ”شہادت خان لکھیرا“، پنجابی ادب 18.71-72 (2004ء) 64-65۔
- 5۔ سعید بھٹا، ”نور سلیمے دا چدھرڑ“، پنجم 2-5.1 (2003ء) 66۔
- 6۔ سعید بھٹا، مرتب۔ دیس دیاں واراں پہلی جلد (لاہور: پنجاب انسٹی ٹیوٹ لینگویج آرٹ اینڈ کلچر، 2007ء) 43۔
- 7۔ سعید بھٹا، مرتب۔ کمال کہانی (لاہور: سانجھ، 2006ء) 102۔
- 8 Francois Bernier, Travels in the Mogul Empire, tran, Irving Brock (London: Westminster, 1841) 95.

